

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه الزهرا (س)

دانشکده هنر

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته‌ی پژوهش هنر

عنوان

کاربرد دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی در مطالعه‌ی

نقوش حیوانی صنایع دستی ایران قبل از اسلام

استاد راهنمای اول

جناب آقای دکتر ابوالقاسم دادور

استاد راهنمای دوم

جناب آقای عباس اکبری

دانشجو

مهزاد صابری بیدگلی

شهریورماه سال ۱۳۸۹

کلیه دستاوردهای این تحقیق
متعلق به
دانشگاه الزهراء (س) است.

تقدیم بہ پدر و مادر مہربانہ

از اساتید محترم، جناب آقای دکتر دادور در مقام استاد راهنمای اول

و جناب آقای اکبری به عنوان استاد راهنمای دوم

که این پایان نامه را مرهون راهنمایی‌های ایشان هستیم،

قدردانی و سپاسگذاری می‌نمایم.

چکیده

اسطوره یکی از مهم‌ترین و کهن‌ترین حوزه‌های فرهنگی در هر جامعه‌ای می‌باشد. مطالعه‌ی علمی اسطوره از عصر روشنگری که توجه به علوم انسانی آغاز شده، انجام پذیرفته است و اسطوره از ابعاد مختلفی مورد بررسی قرار گرفته که باعث پیدایش دیدگاه‌های مختلف شده است. رابطه‌ی هنر و اسطوره نیز همواره یکی از مسایلی است که مورد توجه پژوهندگان رشته‌های گوناگون قرار می‌گیرد. هنر ایران باستان، در موارد زیادی به شکل صنایع دستی جلوه نموده و دارای نقوش مختلفی است که در بسیاری موارد، به غیر از مسئله‌ی زیبایی، دارای مفاهیمی نیز می‌باشند. نقوش جانوری یکی از مهم‌ترین طبقه‌بندی‌های نقوش را تشکیل می‌دهد.

در این پژوهش، ابتدا دیدگاه‌های مختلف اسطوره‌شناسی مورد مطالعه و طبقه‌بندی قرار گرفته و سپس نقوش حیوانی صنایع دستی ایران قبل از اسلام که نمونه‌هایی از آنها در این پژوهش جمع‌آوری شده است، بر اساس این دیدگاه‌ها، تجزیه و تحلیل می‌شوند. همچنین عواملی که در به‌وجود آمدن باورهای اسطوره‌ای ایرانیان در مورد حیوانات تأثیر گذاشته، و معانی نمادین حیوانات در ایران، توضیح داده می‌شوند.

نتایج اصلی حاصل از این پژوهش بدین صورت می‌باشد که برخی از دیدگاه‌ها برای بررسی نقوش حیوانی مناسب می‌باشند و برخی دیگر نه. همچنین نقشی ممکن است در برخی دیدگاه‌ها قابل بررسی باشد یا نباشد و با وجود اینکه هر دیدگاهی به جنبه‌ی خاصی از اسطوره اشاره دارد، اما در عین حال تحلیل یک نقش در انواع دیدگاه‌ها در اکثر موارد منتهی به یک نتیجه‌ی واحد یا مشابه می‌شود. همچنین نقوش حیوانی اولیه ارتباط بیشتری با اسطوره داشته که به مرور زمان این رابطه در مواردی، کمرنگ‌تر شده است.

این پژوهش بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و مطالعه‌ی تصویری آثار هنری به روش توصیفی-تحلیلی و تطبیقی انجام شده است.

واژگان کلیدی: اسطوره‌شناسی، صنایع دستی، نقوش حیوانی، قبل از اسلام.

فهرست

فصل اول: کلیات پژوهش	۱
۱- مقدمه	۲
۲- مسئله‌ی پژوهش	۳
۳- پرسش‌های پژوهش	۴
۴- اهداف پژوهش و ضرورت آن	۴
۵- فرضیات پژوهش	۵
۶- پیشینه‌ی پژوهش	۵
فصل دوم: اسطوره و دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی	۶
بخش اول: آشنایی با اسطوره	۷
۱- تعریف اسطوره	۸
۲- معنی اسطوره	۱۰
۳- ویژگی‌های اسطوره	۱۴
۴- کارکرد اسطوره	۱۵
۵- خاستگاه اسطوره	۱۷
بخش دوم: اسطوره‌شناسی	۲۰
۱- دیدگاه‌های اولیه	۲۴
۱-۱- دیدگاه اوهریسم	۲۴
۲-۱- دیدگاه رمانتیک	۲۶
۳-۱- دیدگاه تمثیلی	۲۷
۴-۱- دیدگاه‌های نجومی و بابل‌شناسی	۲۸
۲- دیدگاه‌های زبان‌شناسی و تطبیقی	۲۹
۱-۲- دیدگاه زبان‌شناسی	۲۹
۲-۲- دیدگاه تطبیقی	۳۰
۳-۲- ماکس مولر	۳۲
۴-۲- ژرژ دومزیل	۳۴
۳- دیدگاه‌های مردم‌شناسی	۳۸

۳۹	۱-۳- انسان ابتدایی و اندیشه‌ی اسطوره‌ای
۴۲	۲-۳- آیین و اسطوره
۴۳	۳-۳- انسان ابتدایی و طبیعت
۴۸	۴-۳- ای.بی.تایلور، اندرو لانگ، سرجیمز فریزر
۵۰	۵-۳- لوسین لوی برول
۵۱	۶-۳- برونیسلاو مالینوسکی
۵۴	۴- دیدگاه‌های روان‌شناسی
۵۷	۱-۴- زیگموند فروید
۶۳	۲-۴- کارل گوستاو یونگ
۷۰	۵- دیدگاه‌های فلسفی
۷۱	۱-۵- ارنست کاسیرر
۷۵	۲-۵- پل ریکور
۷۷	۶- دیدگاه ساختارگرایی
۸۲	۷- دیدگاه پدیدارشناسی
۸۳	۱-۷- دین و اسطوره
۸۴	۲-۷- میرچا الیاده
۹۲	فصل سوم: بازتاب باورهای اسطوره‌ای در نقوش حیوانی
۹۳	بخش اول: درآمدی بر اسطوره در ایران
۹۴	۱- اساطیر ایرانی و سیر تحول آن
۹۷	۲- آفرینش در اساطیر ایرانی
۹۸	۱-۲- آفرینش جانوران
۱۰۲	بخش دوم: دین‌های ایران قبل از اسلام
۱۰۴	۱- مزدپرستی
۱۰۵	۲- زروانیسم
۱۰۶	۳- مهرپرستی یا میترائیسم
۱۰۹	۴- زرتشت و دین زرتشتی
۱۱۳	۵- مانی و آیین او
۱۱۴	۶- مزدک و آیین او
۱۱۵	بخش سوم: جانوران و جانورنگاری در ایران
۱۱۶	۱- جغرافیای حیوانی ایران
۱۲۱	۲- جانورنگاری در ایران

۱۲۳	۳- رابطه‌ی انسان و جانوران.....
۱۲۷	بخش چهارم: تاریخ و هنر ایران.....
۱۲۸	۱- درآمدی بر تاریخ و فرهنگ و جغرافیای ایران.....
۱۲۸	۱-۱- تاریخ و فرهنگ.....
۱۳۲	۱-۲- عوامل جغرافیایی.....
۱۳۴	۲- هنر ایران و نقوش جانوری.....
۱۳۵	۲-۱- هنر پیش از تاریخ.....
۱۵۵	۲-۲- هنر عیلام (شوش).....
۱۶۰	۲-۳- هنر لرستان.....
۱۶۷	۲-۴- هنر مادی.....
۱۶۹	۲-۵- هنر هخامنشی.....
۱۷۳	۲-۶- هنر سلوکی.....
۱۷۴	۲-۷- هنر اشکانی یا پارتی.....
۱۷۵	۲-۸- هنر ساسانی.....
۱۸۱	فصل چهارم: نمادها و مفاهیم نقوش جانوری در صنایع دستی ایران قبل از اسلام.....
۱۸۲	بخش اول: جانوران اسطوره‌ای ایران و ایزدانی که به شکل جانوران متجلی شده‌اند.....
۱۸۳	۱- سیمرغ.....
۱۸۴	۲- پرندگان اسطوره‌ای دیگر.....
۱۸۴	۲-۱- چمرش.....
۱۸۴	۲-۲- وارغن.....
۱۸۵	۲-۳- اشوزوشت.....
۱۸۵	۲-۴- رخ.....
۱۸۵	۲-۵- کرشپیت.....
۱۸۵	۲-۶- کمک.....
۱۸۵	۲-۷- همای.....
۱۸۵	۳- گاوهای اسطوره‌ای.....
۱۸۵	۳-۱- ورزاو.....
۱۸۵	۳-۲- ایوکدات یا ایودات.....
۱۸۶	۳-۳- گوشورون.....
۱۸۶	۳-۴- سرشیوک یا سرسیوک و هدیوش.....
۱۸۷	۳-۵- وهجرگا.....

۱۸۷	۳-۶- مرزیاب
۱۸۷	۳-۷- اورکوه
۱۸۷	۴- خر سه پا
۱۸۸	۵- ماهی کر
۱۸۸	۶- ماهی های اسطوره ای دیگر
۱۸۸	۶-۱- خارا
۱۸۸	۶-۲- واسی
۱۸۸	۶-۳- ماه
۱۸۹	۷- انیک، بنیک، سنیک، منیک
۱۸۹	۸- کاپت
۱۸۹	۹- خرفستران
۱۹۰	۱۰- تیشتر
۱۹۱	۱۱- بهرام
۱۹۲	بخش دوم: معنای نمادین جانورانی که در هنر ایران وجود دارند
۱۹۳	۱- نقوش پستانداران
۱۹۹	۲- نقوش پرندگان
۲۰۲	۳- نقوش سایر جانوران
۲۰۴	۴- نقوش تخیلی و ترکیبی
۲۰۸	فصل پنجم: تحلیل نقوش حیوانی بر اساس دیدگاه های اسطوره شناسی
۲۱۰	بخش اول: روش کاربرد دیدگاه های اسطوره شناسی در مطالعه ی نقوش حیوانی
	بخش دوم: کاربرد دیدگاه های اسطوره شناسی در بررسی دوره ای نقوش حیوانی صنایع دستی ایران قبل از اسلام
۲۲۳	
۲۲۴	۱- هنر پیش از تاریخ
۲۳۲	۲- هنر عیلام (شوش) و لرستان
۲۳۸	۳- هنر ماد و هخامنشی
۲۴۴	۴- هنر سلوکی، اشکانی و ساسانی
۲۵۲	نتیجه گیری
۲۵۹	فهرست منابع و مأخذ متن
۲۶۹	فهرست منابع و مأخذ تصاویر
۲۷۶	پیوست ها
۲۷۷	پیوست شماره ۱: منابع اساطیر ایرانی

- پیوست شماره ۲: آفرینش و پایان جهان در اساطیر ایران. ۲۸۲
- پیوست شماره ۳: درآمدی بر تاریخ و تمدن ایران ۲۸۳
- پیوست شماره ۴: معانی نمادین جانوران ۲۹۱

فهرست جدول‌ها

-
- جدول شماره ۱: طبقات سه‌گانه‌ی هندواروپایی. ۳۷
- جدول شماره ۲: دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی ۹۰
- جدول شماره ۳: انواع تقسیم‌بندی جانوران. ۱۰۱
- جدول شماره ۴: ویژگی‌های امشاسپندان ۱۱۱
- جدول شماره ۵: تقسیم‌بندی جغرافیای جانوری ایران. ۱۱۸
- جدول شماره ۶: ویژگی‌های پستانداران به‌کار رفته در هنر ایران. ۱۲۰
- جدول شماره ۷: کاربرد دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی در نقوش حیوانی هنر پیش از تاریخ ۲۳۱
- جدول شماره ۸: کاربرد دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی در نقوش حیوانی هنر عیلام و لرستان ۲۳۷
- جدول شماره ۹: کاربرد دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی در نقوش حیوانی هنر ماد و هخامنشی ۲۴۳
- جدول شماره ۱۰: کاربرد دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی در نقوش حیوانی اشکانی و ساسانی ۲۵۰
- جدول شماره ۱۱: کاربرد دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی در نقوش حیوانی دوره‌های مختلف ۲۵۱

فهرست تصاویر

- تصویر ۱: پیکره‌ی زروان یا اهریمن. ۱۰۶
- تصویر ۲: نقش برجسته‌ی قربانی کردن گاو توسط مهر ۱۰۷
- تصویر ۳: شکار میترا، دورا اروپوس سوریه ۱۰۸
- تصویر ۴: پلاک، زروان در حال آفرینش اهورامزدا و اهریمن، نقره، لرستان، قرن ۷ و ۸ ق.م، موزه سن سیناتی. ۱۱۱
- تصویر ۵: نقاشی‌های غار میرملاس در لرستان. ۱۳۶
- تصویر ۶: سنگ‌نگاره‌های گلپایگان با نقوش گرگ، شتر، بزکوهی ۱۳۷
- تصویر ۷: سنگ‌نگاره‌های مشکین‌شهر با نقوش انواع بزکوهی. ۱۳۷
- تصویر ۸: سنگ‌نگاره‌های خمین با نقوش بزکوهی، گوزن. ۱۳۷
- تصویر ۹: گراز، ۶۰۰۰ ق.م، تپه سراب، موزه‌ی ایران باستان، طول: ۵/۶ م. ۱۳۹
- تصویر ۱۰: ظرف، سنگی، قرن ۵ و ۴ ق.م، مجموعه خصوصی. ۱۳۹
- تصویر ۱۱: پیاله، نقش بزکوهی، سفال، سگزآباد، هزاره ۷ ق.م. ۱۴۰
- تصویر ۱۲: جام، نقش مار، سفال، هزاره ۴ ق.م، موزه ایران باستان، ارتفاع: ۲۴ س.م. ۱۴۰
- تصویر ۱۳: نقوش انواع پرنده: کاسه، سفال، اسماعیل‌آباد، هزاره ۵ ق.م، موزه ایران باستان- پیاله، سفال، تپه گیان، هزاره ۲ ق.م، ارتفاع: ۱۰ س.م- کوزه، سفال، مرکز ایران، هزاره ۲ ق.م، ارتفاع: ۲۰ س.م. ۱۴۱
- تصویر ۱۴: نقوش جانوری مناطق باستانی ایران ۱۴۱
- تصویر ۱۵: نقوش جانوری سفالینه‌های سیلک III. ۱۴۲
- تصویر ۱۶: آجرهای نقش برجسته و سرهای قوچ، سفال، سیلک VI، موزه سیلک. ۱۴۲
- تصویر ۱۷: پیاله بزکوهی، سفال، قیطریه، ۱۲۰۰ ق.م. ۱۴۳
- تصویر ۱۸: قوری، سفال، سیلک، ۸۰۰ ق.م، موزه ایران باستان، ارتفاع: ۳۴ س.م. ۱۴۳
- تصویر ۱۹: ریتون، سفال، زیویه، قرن ۷ ق.م، موزه ایران باستان ۱۴۳
- تصویر ۲۰: ظرف به شکل پرنده، سفال، کلاردشت، هزاره ۱ ق.م، موزه ایران باستان ۱۴۳
- تصویر ۲۱: ظرف به شکل اسب، سفال، اردبیل، هزاره ۱ ق.م، دانشگاه پنسلوانیا ۱۴۳
- تصویر ۲۲: ظرف به شکل اسب، سفال، تالش، قرن ۹ ق.م، ارتفاع: ۲۵ س.م. ۱۴۴
- تصویر ۲۳: ظرف به شکل گاو، سفال، مارلیک، هزاره ۱ ق.م، ارتفاع: ۲۷ س.م. ۱۴۴
- تصویر ۲۴: جام با نقوش برجسته، طلا، حسنلو، قرن ۹ و ۸ ق.م، موزه ایران باستان. ۱۴۴
- تصویر ۲۵: شیر، مفرغ، حسنلو، قرن ۹ و ۸ ق.م، موزه ایران باستان. ۱۴۶

- تصویر ۲۶: جام افسانه‌زندیگی، طلا، مارلیک، هزاره ۱ ق. م، موزه ایران باستان. ۱۴۷
- تصویر ۲۷: جام با نقش بزکوهی، نقره، مارلیک، ۸۰۰ ق. م، موزه مینیاپولیس، ارتفاع: ۱۶ س. م. ۱۴۷
- تصویر ۲۸: جام، طلا، مارلیک، ۸۰۰ تا ۹۰۰ ق. م، موزه متروپولیتن. ۱۴۸
- تصویر ۲۹: جام، طلا، مارلیک، هزاره ۱ ق. م، موزه میهو، ژاپن. ۱۴۸
- تصویر ۳۰: ظروف سنگی با نقوش جانوری مختلف، سنگ صابون، جیرفت، هزاره ۳ ق. م. ۱۴۹
- تصویر ۳۱: وزنه با نقوش گاو، شیر، عقاب و روباه، سنگ صابون، جیرفت، هزاره ۳ ق. م، ارتفاع: ۱۳ س. م. ۱۴۹
- تصویر ۳۲: پلاک به شکل انسان عقرب‌نما، سنگ صابون، جیرفت، هزاره ۳ ق. م. ۱۴۹
- تصویر ۳۳: پیکره حیوان، سنگ مرمر، جیرفت، هزاره ۳ ق. م، ارتفاع: ۲/۲ س. م. ۱۴۹
- تصویر ۳۴: ظرف با نقش عقرب، سنگ صابون، جیرفت، هزاره ۳ ق. م، ارتفاع: ۸ س. م. ۱۴۹
- تصویر ۳۵: پیکره ماهی، مفرغ و مس، جیرفت، هزاره ۳ ق. م، طول: ۵/۵ س. م. ۱۴۹
- تصویر ۳۶: سر جانور، سفال، شهر سوخته. ۱۵۰
- تصویر ۳۷: جام، سفال، شهر سوخته. ۱۵۰
- تصویر ۳۸: پنج صحنه‌ی جام تصویر ۳۷ و مقایسه با سنگ‌نگاره‌ای در خمین. ۱۵۰
- تصویر ۳۹: گونه‌بند اسب، استخوان، منسوب به سکایی، قرن ۶ و ۷ ق. م، موزه متروپولیتن، ارتفاع: ۲۷ س. م. ۱۵۱
- تصویر ۴۰: انگاره گوزن نر، طلا، شمال غربی قفقاز، قرن ۶ ق. م، موزه ارمیتاژ. ۱۵۲
- تصویر ۴۱: انگاره گوزن نر، طلا، شرق قرقیزستان، قرن ۷ ق. م، موزه ارمیتاژ. ۱۵۲
- تصویر ۴۲: فرش بازاریک، قرن ۴ و ۵ ق. م، ۱/۹۸، ۱/۸۹، موزه ارمیتاژ. ۱۵۳
- تصویر ۴۳: قسمتی از فرش بازاریک، نبرد شیر دال و بزکوهی. ۱۵۳
- تصویر ۴۴: تزئین زین چرمی، پازیریک، قرن ۴ و ۳ ق. م، ارمیتاژ. ۱۵۳
- تصویر ۴۵: پیکره به شکل شتر، سفال، هزاره ۱ ق. م، آذربایجان، ارتفاع: ۲۹/۵ س. م. ۱۵۳
- تصویر ۴۶: سر و گردن گاو، سفال، هزاره ۱ ق. م، ارتفاع: ۳۲/۵ س. م. ۱۵۳
- تصویر ۴۷: بطری روی دو اسب، سفال، قرن ۹ و ۸ ق. م، جنوب ایران، ارتفاع: ۱۹ س. م. ۱۵۳
- تصویر ۴۸: جام با نقش شیردال، طلا، مارلیک، قرن ۸ و ۹ ق. م. ۱۵۴
- تصویر ۴۹: جام، طلا، کلاردشت، قرن ۸ ق. م، موزه ایران باستان. ۱۵۴
- تصویر ۵۰: جام با نقش گاو بالدار، طلا، مارلیک، قرن ۸ و ۹ ق. م. موزه ایران باستان. ۱۵۴
- تصویر ۵۱: پیکره گاو، سفال، چغازنبیل، هزاره ۲ ق. م، موزه ایران باستان. ۱۵۴
- تصویر ۵۲: پیکره حیوانات، مفرغ، املش، قرن ۸ و ۹ ق. م. ۱۵۴
- تصویر ۵۳: ظروف با نقش پرنده، سفال، نهاوند، هزاره ۲ ق. م. ۱۵۴
- تصویر ۵۴: آجر لعابدار با نقش ترکیبی، شمال غربی ایران، ۲۸۰۰ ق. م، موزه توکیو. ۱۵۴
- تصویر ۵۵: فنجان با نقش جانور تخیلی، سفال، نهاوند، هزاره ۲ ق. م. ۱۵۴
- تصویر ۵۶: جام، سفال، سیلک، هزاره ۴ ق. م، ارتفاع: ۱۶/۲ س. م. ۱۵۴
- تصویر ۵۷: جام، سفال، شوش، ۳۵۰۰ ق. م، ارتفاع: ۲۴ س. م. ۱۵۵

- تصویر ۵۸: پیاله، سفال، شوش، موزه لوور. ۱۵۵
- تصویر ۵۹: پایه ظرف، قیر، شوش، اوایل هزاره ۲ ق.م، موزه ایران باستان ۱۵۶
- تصویر ۶۰: کاسه با گاو، سفال، شوش، اوایل هزاره ۲ ق.م، موزه لوور. ۱۵۶
- تصویر ۶۱: پیکره اسب، صدف، شوش، ۲۵۰۰ ق.م، موزه لوور ۱۵۶
- تصویر ۶۲: پیکره شیر دیو، سنگ، ۳۰۰۰ ق.م، مجموعه، خصوصی، ارتفاع: ۸/۴ اس.م. ۱۵۶
- تصویر ۶۳: مهر استوانه‌ای، شوش، ۲۵۰۰ ق.م، موزه لوور. ۱۵۷
- تصویر ۶۴: مهر استوانه‌ای، صدف، شوش، ۲۴۰۰ تا ۲۲۰۰ ق.م ۱۵۷
- تصویر ۶۵: نقوش یک ظرف، خفاجه، قرن ۲۸ و ۲۹ ق.م. ۱۵۸
- تصویر ۶۶: مهر استوانه‌ای، شوش، ۳۰۰۰ ق.م، موزه لوور. ۱۵۸
- تصویر ۶۷: ریتون به شکل گاو، نقره، ۳۰۰۰ ق.م، موزه متروپولیتن. ۱۵۹
- تصویر ۶۸: پیکره مرد با حیوان قربانی، طلا، موزه لوور. ۱۵۹
- تصویر ۶۹: پیکره پرنده، سنگ لاجورد، ۱۳۰۰ ق.م، موزه لوور. ۱۵۹
- تصویر ۷۰: آجر لعابدار با نقش شیردال، ۱۳۰۰ ق.م، موزه لوور، طول: ۱۱ اس.م. ۱۵۹
- تصویر ۷۱: پیکره میمون، سفال و سنگ، هزاره ۳ ق.م، مجموعه اکرمین. ۱۶۰
- تصویر ۷۲: نقش برجسته با نقش ابولهلول، سفال، ۱۲۰۰ ق.م. ۱۶۰
- تصویر ۷۳: کاسه با نقوش پرنده، سفال، شوش، هزاره ۴ ق.م، موزه لوور. ۱۶۰
- تصویر ۷۴: ظرف، سفال، شوش، هزاره ۲ ق.م، موزه لوور، ارتفاع: ۱۸/۵ اس.م. ۱۶۰
- تصویر ۷۵: نقش برجسته، سنگ، ۸۰۰ ق.م، موزه لوور. ۱۶۰
- تصویر ۷۶: جام با نقش مار، سفال، شوش، موزه لوور، ارتفاع: ۳۰/۲ اس.م. ۱۶۰
- تصویر ۷۷: پلاک با نقش گاوهای بالدار و ابوالهلول، نقره، لرستان، قرن ۷ و ۸ ق.م، موزه ایران باستان ۱۶۱
- تصویر ۷۸: دهنه بند اسب به شکل شیردال، مفرغ، لرستان، مجموعه اشمولین. ۱۶۲
- تصویر ۷۹: دهنه افسار به شکل گراز، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م، طول: ۱۰ اس.م. ۱۶۲
- تصویر ۸۰: دهنه افسار، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م، طول: ۱۲ اس.م. ۱۶۲
- تصویر ۸۱: دهنه افسار، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م، طول: ۱۱ اس.م. ۱۶۲
- تصویر ۸۲: سر میل، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م، ارتفاع: ۱۵/۳ اس.م. ۱۶۳
- تصویر ۸۳: سر میل، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م، ارتفاع: ۱/۸ اس.م. ۱۶۳
- تصویر ۸۴: سر میل، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م، ارتفاع: ۴/۶ اس.م. ۱۶۳
- تصویر ۸۵: سر میل، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م. موزه قلعه فلک الافلاک. ۱۶۳
- تصویر ۸۶: دهنه افسار، مفرغ، لرستان، ۱۰۰۰ تا ۸۰۰ ق.م، طول: ۱۳ اس.م. ۱۶۴
- تصویر ۸۷: پیکره بز، مفرغ، لرستان، ۸۰۰ ق.م، ارتفاع: ۱ اس.م. ۱۶۴
- تصویر ۸۸: دهنه افسار، مفرغ، لرستان، ۸۰۰ ق.م. ۱۶۵
- تصویر ۸۹: دهنه افسار، مفرغ، لرستان، هزاره ۱ ق.م، طول: ۱۵ اس.م. ۱۶۵

- تصویر ۹۰: دهنه افسار، مفرغ، لرستان، هزاره اق.م، طول: ۱۳س.م. ۱۶۵
- تصویر ۹۱: سرمیل، مفرغ، لرستان، هزاره اق.م. موزه قلعه فلک الافلاک. ۱۶۵
- تصویر ۹۲: حلقه یراق، مفرغ، لرستان، ارتفاع: ۸/۶س.م، مجموعه اشمولین. ۱۶۵
- تصویر ۹۳: سرمیل، مفرغ، لرستان، هزاره اق.م. موزه قلعه فلک الافلاک. ۱۶۵
- تصویر ۹۴: تیردان، مفرغ، لرستان، قرن ۷ و ۸ق.م. ۱۶۶
- تصویر ۹۵: سرمیل، مفرغ، لرستان، هزاره اق.م، ارتفاع: ۱۸س.م. ۱۶۶
- تصویر ۹۶: دهنه افسار، مفرغ، لرستان، هزاره اق.م، ارتفاع: ۱س.م. ۱۶۶
- تصویر ۹۷: مفرغ، لرستان، هزاره اق.م. موزه قلعه فلک الافلاک. ۱۶۶
- تصویر ۹۸: نقوش حیوانی روی یک غلاف، مادی، قرن ۶ق.م. ۱۶۷
- تصویر ۹۹: جام، طلا، ماد، قرن ۶ و ۷ق.م، مجموعه خصوصی. ۱۶۷
- تصویر ۱۰۰: سر شیردال، طلا، زیویه، قرن ۷ق.م، موزه ایران باستان. ۱۶۸
- تصویر ۱۰۱: انتهای محور ارابه، مفرغ، زیویه، قرن ۷ق.م، موزه ایران باستان. ۱۶۸
- تصویر ۱۰۲: سر شیر، طلا، زیویه، قرن ۷ق.م، موزه ایران باستان. ۱۶۸
- تصویر ۱۰۳: ظرف، عاج، زیویه، هزاره اق.م، موزه ایران باستان. ۱۶۸
- تصویر ۱۰۴: ریتون، سفال، زیویه، هزاره اق.م، موزه ایران باستان. ۱۶۸
- تصویر ۱۰۵: کوزه، سفال، زیویه، قرن ۸ و ۷ق.م، موزه ایران باستان، ارتفاع: ۳۷س.م. ۱۶۸
- تصویر ۱۰۶: پیکره، مفرغ، تخت جمشید، قرن ۵ق.م، موزه ایران باستان، طول: ۲۵س.م. ۱۶۹
- تصویر ۱۰۷: پیکره، مفرغ، همدان، قرن ۵ق.م، مجموعه خصوصی. ۱۶۹
- تصویر ۱۰۸: نقش برجسته، نبرد شاه با جانوران مختلف، تخت جمشید. ۱۶۹
- تصویر ۱۰۹: ریتون، طلا، موزه ایران باستان. ۱۷۰
- تصویر ۱۱۰: سربزکوهی، برنز، موزه متروپولیتن، ارتفاع: ۳۴س.م. ۱۷۰
- تصویر ۱۱۱: ریتون، طلا، همدان، موزه ایران باستان. ۱۷۰
- تصویر ۱۱۲: ریتون، طلا. ۱۷۰
- تصویر ۱۱۳: انگاره شیردال، طلا، بریتیش میوزیوم. ۱۷۰
- تصویر ۱۱۴: ظرف، موزه سن سیناتی. ۱۷۰
- تصویر ۱۱۵: نقش برجسته نبرد شیر و گاو، کاخ تچر، تخت جمشید. ۱۷۱
- تصویر ۱۱۶: نقش برجسته، هدیه آورندگان، کاخ آپادانا، تخت جمشید. ۱۷۱
- تصویر ۱۱۷: بازوبند و دستبند، طلا، موزه لوور، بریتیش میوزیوم، میهو. ۱۷۱
- تصویر ۱۱۸: آجرهای لعابدار با نقوش حیوانی، کاخ آپادانا، موزه لوور. ۱۷۱
- تصویر ۱۱۹: نقش برجسته ابوالهول، کاخ اردشیر اول، تخت جمشید. ۱۷۲
- تصویر ۱۲۰: سرستون، سنگ، کاخ آپادانا، موزه لوور. ۱۷۲
- تصویر ۱۲۱: نقش برجسته، پاسارگاد. ۱۷۲

- تصویر ۱۲۲: پیکره، طلا، طول: ۲۴ س.م. ۱۷۳
- تصویر ۱۲۳: سر عقاب، خمیر شیشه، طول: ۳/۶ س.م. ۱۷۳
- تصویر ۱۲۴: انگاره شکار بز توسط عقاب، طلا، موزه ارمیتاژ، ارتفاع: ۱۶ س.م. ۱۷۳
- تصویر ۱۲۵: پیکره، طلا و نقره، قرن ۴ و ۵ ق.م، موزه ارمیتاژ، ارتفاع: ۳/۵، ۳/۶، ۲/۵، ۱۶ س.م. ۱۷۳
- تصویر ۱۲۶: اثر مهر با نقش بز-ماهی، سلوکی، موزه اشمولین. ۱۷۳
- تصویر ۱۲۷: سکه سلوکوس اول، نقره، سلوکی، کتابخانه ملی پاریس. ۱۷۳
- تصویر ۱۲۸: نقش سکه‌ها، اشکانی. ۱۷۴
- تصویر ۱۲۹: پیکره عقاب، پارتی، قرن ۲ ق.م. موزه باستان‌شناسی بغداد. ۱۷۴
- تصویر ۱۳۰: ظرف به شکل گاو، سفال، گیلان، ارتفاع: ۲۳/۵ س.م. ۱۷۴
- تصویر ۱۳۱: ظرف به شکل شتر، سفال، جنوب ایران، طول: ۲۶ س.م. ۱۷۴
- تصویر ۱۳۲: ریتون، طلا، مجموعه شخصی. ۱۷۵
- تصویر ۱۳۳: ریتون، نقره، مجموعه شخصی. ۱۷۵
- تصویر ۱۳۴: ریتون، نقره و طلاکاری شده، قرن ۳ ق.م. ۱۷۵
- تصویر ۱۳۵: سگک با نقش شکار بز توسط عقاب، طلا، نهاوند، موزه بریتانیا. ۱۷۵
- تصویر ۱۳۶: سر ریتون، نقره و طلا، گربه وحشی در حال شکار خروس، موزه میهو. ۱۷۵
- تصویر ۱۳۷: ظرف با نقش بز و درخت زندگی، نقره و طلا، موزه ارمیتاژ، طول: ۲۳ س.م. ۱۷۶
- تصویر ۱۳۸: ابریق با نقش شتر بالدار، نقره و طلا، موزه ارمیتاژ، ارتفاع: ۳۹/۷ س.م. ۱۷۶
- تصویر ۱۳۹: نقش برجسته تاق‌بستان و جزئیاتی از آن با نقوش حیوانی گوناگون. ۱۷۷
- تصویر ۱۴۰: ابریق با نقش سیمرغ، نقره و طلا، موزه ارمیتاژ، ارتفاع: ۳۳ س.م. ۱۷۷
- تصویر ۱۴۱: بشقاب با نقش سیمرغ، طلا و نقره، بریتیش میوزیوم. ۱۷۷
- تصویر ۱۴۲: پارچه با نقش سیمرغ، ابریشم، موزه ارمیتاژ. ۱۷۷
- تصویر ۱۴۳: لوح با نقش سیمرغ، گچ، ری. ۱۷۷
- تصویر ۱۴۴: قطعات گچ‌بری، تیسفون و دامغان. ۱۷۸
- تصویر ۱۴۵: پارچه با نقوش حیوانی. ۱۷۸
- تصویر ۱۴۶: پیکره، سنگ، ارتفاع: ۸ س.م. ۱۷۹
- تصویر ۱۴۷: سر ریتون، طلا و نقره، موزه لوور. ۱۷۹
- تصویر ۱۴۸: پیکره، مفرغ، طول: ۱۳ س.م. ۱۷۹
- تصویر ۱۴۹: بشقاب، طلا، قطر: ۲۳ س.م. ۱۷۹
- تصویر ۱۵۰: بشقاب، نقره، قطر: ۲۵ س.م. ۱۷۹
- تصویر ۱۵۱: بشقاب، نقره، قطر: ۲۲ س.م. ۱۷۹
- تصویر ۱۵۲: بشقاب، طلا. قطر: ۲۱ س.م. ۱۷۹
- تصویر ۱۵۳: بشقاب، نقره و طلا. ۱۷۹

تصویر ۱۵۴: بشقاب، نقره، قطر: ۳۰ س.م. ۱۷۹

تصویر ۱۵۵: بشقاب، نقره و طلا، قطر: ۲۸ س.م. ۱۷۹

فصل اول

کلیات پژوهش

۱ - مقدمه:

اسطوره از کهن‌ترین زمان همراه انسان بوده و در طول تاریخ وجود داشته است. ممکن است در دوران‌هایی توجه به آن کم و زیاد شده باشد، اما به هر حال به حیات خود ادامه داده و به دوران حاضر رسیده است. شاید دلیل اصلی این مسأله به موضوع اسطوره مربوط باشد. تا هنگامی که اسطوره در رابطه با مسائلی باشد که ذهن بشر همیشه با آنها درگیر است، اسطوره وجود دارد، از قبیل زندگی، مرگ و سرنوشت.

البته واضح است که انسان امروزی کاملاً متفاوت از انسان ابتدایی می‌اندیشد. بسیاری از موضوعاتی که برای انسان اولیه نامفهوم و عجیب بوده و باعث شده او برای توجیه و شناخت آن اسطوره بسازد، امروزه مسائلی عادی هستند که از نظر علمی کاملاً شناخته‌اند. به همین دلیل اسطوره‌ها در جوامع امروزی (به استثنای معدود جوامعی که هنوز به صورت بدوی زندگی می‌کنند) کاربرد اولیه را ندارند و به عنوان یک بحث فرهنگی، مردم‌شناسی، روان‌شناسی و... مورد مطالعه قرار می‌گیرند. نظریات مختلف اسطوره‌شناسی نیز از همین مسئله ریشه گرفته‌اند.

بحث ارتباط هنر و اسطوره همواره در میان اندیشمندان و پژوهشگران مطرح بوده است. هنر نیز یکی دیگر از عناصر کهنی است که از ابتدا در هر جامعه‌ای وجود داشته و پیوندی ناگسستنی با دیگر مسایل آن جامعه دارد. در نتیجه هنگامی که صحبت از هنر ابتدایی می‌شود، ارتباط آن با اسطوره نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. هنر ایران باستان عموماً در صنایع‌دستی آن منعکس شده که رشته‌های گوناگونی را دربر می‌گیرد و شامل نقوش متنوعی است که یکی از مهم‌ترین آنها نقوش جانوری هستند.

در این پژوهش، همان‌طور که از عنوان مشخص است، نقوش حیوانی به‌کار رفته روی آثار هنری ایران، تا قبل از دوره‌ی اسلامی، با توجه به دیدگاه‌های مختلف اسطوره‌شناسی مورد بررسی قرار می‌گیرند. فصل دوم با عنوان «اسطوره و دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی» به توضیح درباره‌ی اسطوره و انواع دیدگاه‌ها و نظریه‌پردازان این زمینه، اختصاص دارد. در فصل سوم با عنوان «بازتاب باورهای اسطوره‌ای در نقوش حیوانی»، مطالبی راجع به باورهای اساطیری ایران درباره‌ی جانوران و عواملی که در شکل‌گیری این اعتقادات و باورها مؤثر هستند، مانند مذهب و... تهیه شده است و همچنین در بخش آخر این فصل، نقوش حیوانی در دوره‌های مختلف هنر ایران تا قبل از اسلام، معرفی شده و نمونه‌های تصویری از این آثار ارائه می‌شوند. فصل چهارم با عنوان «نمادها و مفاهیم نقوش حیوانی» به توضیحاتی درباره‌ی جانوران اسطوره‌ای در ایران و همچنین معنای نمادین حیواناتی که در نقوش جانوری ایران استفاده شده است، می‌پردازد. در فصل پنجم که آخرین فصل می‌باشد با عنوان «تحلیل نقوش حیوانی بر اساس دیدگاه‌های اسطوره‌شناسی» چگونگی استفاده‌ی هر دیدگاه در مطالعه‌ی نقوش حیوانی مورد بررسی قرار گرفته و کاربرد یا عدم کاربرد آن مشخص می‌شود. و در بخش دوم آن، تجزیه و تحلیل هنر هر دوره بر اساس این دیدگاه‌ها، انجام می‌پذیرد.

۲- مسئله‌ی پژوهش:

اسطوره‌ها از دورترین زمان تا حال حاضر، همراه انسان بوده‌اند. اساطیر برای انسان اولیه در مقام منبعی برای پاسخ‌گویی به نیازهای معنوی و حتی مادی به‌حساب می‌آمده‌اند. جهان‌بینی اسطوره‌ای در آن روزگار به زندگی انسان مفهوم ویژه‌ای بخشیده و این باور و عقیده در جنبه‌های مختلف زندگی او، خود را نشان داده که یکی از این حوزه‌ها هنر است. نماد، زبان مشترک اسطوره و هنر است. به‌خصوص در هنر ابتدایی که کاملاً حالت رمزگونه دارد، زیرا هنر نزد بشر گذشته، علاوه بر کارکرد زیبایی، دارای معانی خاص نیز بوده است.